

Гладишев Володимир Володимирович,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії й методики мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

ЕВОЛЮЦІЯ КОНТЕКСТНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Концепція контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури виникла як спроба подолати шкідливе явище, що має назву «методика безтекстного навчання» [4, с. 59–60] і сутність якого полягає у тому, що під час літературної освіти школярів з навчального процесу усунуто читання ними тексту твору. Небезпека такого підходу не викликає сумнівів: якщо учні не читають твір, їхнє уявлення про нього є викривленим, оскільки сформовано під впливом зовнішніх стосовно твору чинників.

Відповідно, виникла потреба забезпечити особистісне ставлення учня до твору, що призвело до створення концепції контекстного вивчення літературних творів у шкільному курсі зарубіжної літератури, яку було апробовано у навчальних закладах України. Після цього концепцію було подано у відповідній монографії [3], у концентрованому вигляді загальну характеристику контекстного підходу до вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури подано у статті [1]. Варто відзначити, що продуктивним напрямом розвитку концепції контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури є адаптація загальних положень концепції до жанрово-родової специфіки виучуваних творів [2], що забезпечує більш глибоке засвоєння учнями творів в їхній родовій специфіці.

Контекстне вивчення художнього твору у шкільному курсі зарубіжної літератури стає ефективним завдяки тому, що поняття «контекст» стосовно літературного твору є ключовим щодо визначення естетичної своєрідності літературних творів: «Контекст – семантичне поле, у якому протікає онтологічне буття і здійснюється рецепція художнього тексту» [2, с. 21]. За цих умов

контекстне вивчення твору, який виникає та існує у певному семантичному полі, має відбуватися саме у цьому полі, але воно обов'язково має відбивати особливості як учня-реципієнта, так і процесу літературної освіти, у межах якого здійснюється формування кваліфікованого читача. Якщо вивчення твору є контекстним, то воно створює уявлення про твір як явище мистецтва слова та забезпечує реалізацію «принципу твороцентризму» [4, с. 80], що є запорукою естетичного розвитку учня та його формування як кваліфікованого читача.

Виходимо з того, що контекст як семантичне поле є цілісним явищем, але ця цілісність забезпечується завдяки тому, що контекст має декілька взаємопов'язаних складових, кожна з яких відбиває постає відбитком певних аспектів виникнення, існування та вивчення літературного твору. Відповідно, без визначення видів контексту повноцінне застосування контекстного підходу до вивчення літературного твору є неможливим. Тому «під контекстним вивченням літературного твору «розуміємо такий підхід до організації цілісного процесу вивчення твору, у межах якого центром уваги учнів і вчителя стає художнє явище – літературний твір, онтологічне буття якого та рецепція зумовлені певним семантичним полем (контекстом), яке визначається сукупністю наступних чинників: особистість письменника (біографічний контекст), літературне та культурне середовище, які сформували та визначили творчу індивідуальність письменника (літературознавчий та культурологічний контексти), рівень особистісного й читацького розвитку учнів, їхні особистісно-художні інтереси (особистісно-значущий контекст» [3, с. 23].

У той же час потрібно зазначити, що визначені вище види контексту не можна сприймати як ізольовані один від одного. Навпаки, вони тісно пов'язані між собою, вони перетинаються, оскільки процес літературної творчості є глибоко індивідуалізованим. Буває так, що ті самі чинники по-різному впливають на різних письменників. Тому йдеться про взаємовплив видів контексту, про їхню природну взаємодію у житті письменника та відбиток цієї взаємодії у літературному творі. Це насамперед стосується перших трьох видів контексту, які пов'язані з виникненням та існуванням твору. Щодо особистісно-

значущого виду контексту, який забезпечує вивчення твору учнями відповідного віку, потрібно пам'ятати: літературна освіта є процесом особистісним, тому що в її межах відбувається взаємодія особистості письменника, що «розчинена» у творі, особистості учня-реципієнта та особистості вчителя, який і забезпечує процес взаємодії письменника та учнів.

Саме тому у межах особистісно-значущого виду контексту визначаємо дві складові, дві сфери, єдність яких забезпечує його цілісність та ефективність. Перша сфера мотиваційна, вона включає в себе діяльність, яка має сформувати стійкий особистісно-пізнавальний інтерес учня до виучуваного твору, завдяки якому процес його вивчення стає для школяра особистісно-значущим.

Друга сфера – операційна, вона забезпечує використання відповідних методів, прийомів, форм навчання, через застосування яких навчально-виховний потенціал виучуваного твору реалізується якомога повніше. Вона найбільш повно презентує педагогічну майстерність вчителя, який має не лише обрати оптимальне сполучення форм, методів і прийомів роботи, враховуючи особливості учнів, з якими він працює, а й створити ситуацію успіху для кожного з них, сприяти їхньому особистісному зростанню, самореалізації, зробити так, щоб у «післяшкільному» житті його вихованців художня література, книга посіли вагоме місце.

Для забезпечення максимальної ефективності засвоєння учнями відповідного віку літературного твору визначальним чинником стає оптимальне сполучення необхідних видів контексту під час вивчення твору. Це сполучення має визначатися на основі врахування:

- а) творчої індивідуальності виучуваного письменника;
- б) особливостей розвитку національної та світової літератур відповідного періоду;
- в) закономірностей культурного розвитку та провідних особистісних інтересів учнів того класу, в якому відбувається вивчення твору;
- г) творчої індивідуальності вчителя літератури.

Саме сукупність зазначених вище чинників під час контекстного вивчення кожного з творів і забезпечує якісну літературну освіту школярів.

Останнім часом дещо змінюється «питома вага» видів контексту у процесі вивчення літературного твору. Насамперед йдеться про суттєве підвищення ролі особистісно-значущого виду контексту, про збагачення «методичної палітри» вчителя-словесника, що передбачає більш широке залучення до уроків літератури культурологічного виду контексту, а також нових, методів і прийомів роботи, зумовлених значними технічними можливостями сучасної школи. Це також пов'язано з стрімким оволодінням учнями сучасними технологіями спілкування, засобами самостійного створення естетично значущих продуктів на підставі літературних творів. Нарешті, йдеться про нові типи уроків літератури, існування яких стає можливим лише за сучасного забезпечення шкіл відповідними начальними прали дами.

Контекстний підхід не може не враховувати ці незворотні зміни у суспільстві й школі, тому відбувається його певна еволюція, яку слід вважати реакцією-відповіддю на виклики часу. Прогрес зупинити не можна, тому головною метою вчителя-словесника вважаємо ефективне використання нових можливостей для досягнення «старої» мети: зробити уроки літератури уроками цікавого для учня спілкування з мистецтвом слова, формувати кваліфікованого та свідомого читача, який спроможний насолоджуватися цим спілкуванням, збагачувати свій внутрішній світ морально-естетичним досвідом найкращих творів світової літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладишев В.В. Загальна характеристики контекстного підходу до вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Випуск 19. Педагогічні науки (Збірник наукових праць). Миколаїв: МДУ, 2007. С. 102–104.

2. Гладишев В.В. Теорія і практика контекстного вивчення драматичних творів: Підручник для слухачів курсів. Миколаїв: МОШПО, 2008. 188 с.

3. Гладишев В.В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури: Монографія. Миколаїв: Вид-во «Іліон». 2006. 372 с.

4. Ситченко А.Л., Шуляр В.І., Гладишев В.В. Методика викладання літератури. Термінологічний словник / За ред. професора А.Л. Ситченка. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 132 с.